

Rationalitet i två samtida debatter om Guds existens

Handledare: Karin Johannesson

C-uppsats

Tros- och livsåskådningsvetenskap

Teologiska institutionen

Uppsala Universitet

Elisabeth Dahlstedt, vt-2018

Innehåll	
Rationalitet i två samtida debatter om Guds existens.....	3
Bakgrund	3
Syfte	4
Frågeställning	4
Teori	4
Rationalitetsmodeller	5
Fyra rationalitetsmodeller enligt Stenmark.....	6
Definition av begrepp.....	7
Naturalism	7
Ateism.....	7
Teism	8
Metod	8
Material	8
Intersubjektiv prövbarhet	9
Forskningsöversikt	10
Teoretisk rationalitet i rationalism och evidentialism.....	10
Praktisk rationalitet	12
Axiologisk rationalitet.....	12
Rationalitetsmodeller, bakgrund och utveckling.....	13
Argumentationsanalys	16
Debatten mellan Daniel Dennett och Alvin Plantinga	16
Debatten mellan Michael Peterson och Michael Ruse.....	22
Diskussion	28
Rationalitet, kommunikation och begrepp.....	28
Några utgångspunkter i debatterna	30
Skillnader och likheter i rationalitet.....	31
Hur kan man placera filosoferna i rationalitetsmodeller?	34
Slutsats	36

Rationalitet i två samtida debatter om Guds existens

”Let us learn, then, that energy of faith which enables us to live constantly in the vision of the good; and descend in action, into the world of fact, with that vision always before us”

Bertrand Russell

Bakgrund

En mänsklig egenskap är att ha en uppfattning om livets mening. Att som barn fundera över var jag kommer ifrån och som vuxen ifrågasätta vad målet med livet är. Vilka är vi och hur är världen beskaffad? Är det vi ser verkligt? Är ett löv detsamma för oss alla eller ser vi saker olika? Tänker vi olika om våra liv och hur kommer det sig? Är vi en samling slumpmässigt ihopsatta atomer i ett oändligt kosmos eller finns det någon god kraft som skapat oss och har ett mål med vår existens? Vad skiljer ateism från tro på en Gud? ¹ Filosofin ställer frågor om samband mellan vår värld, våra handlingar och tankar. Religionsfilosofin lägger in ytterligare en dimension med existentiella frågeställningar utanför de faktabaserade, naturvetenskapliga ramarna. Tanken får frihet. För att teister och ateister ska kunna mötas och dela sina tankar och därmed utveckla diskussionen om Guds existens krävs rationalitet och intersubjektiv prövbarhet i argumentationen.

Hur vi resonerar och tänker kring mål och mening med livet påverkar samhällsbygget. Nu utvecklas vårt samhälle mot att bli allt mer pluralistiskt. Och det i sin tur påverkar behovet av att skapa en identitet hos människor för att förhålla sig till omgivningen. En grundläggande del av identiteten är religion- och trosfrågor. Där finns en källa till kunskap och erfarenhet om hur vi kan se på oss själva och livet.

Historiskt var religionen och teologi utgångspunkten i frågor på struktur och systemnivå. Maktfördelningen finns i strukturen och systemet styr samverkan mellan olika delar i samhället. Det svenska samhällets struktur och system byggdes upp i ett enhetligt samhälle med lutherska värderingar. Idag behöver vi orientera om oss till ett samhälle med många kulturer och en teknikutveckling som ger möjligheter och samtidigt nya frågeställningar och

¹ Russell, Bertrand. A Free Man's Worship. Seachris, Joshua, W. (red.) *Exploring the Meaning of Life. An Anthology and Guide*. West Sussex, John Wileys & Sons, 2013, 231.

utmaningar för vår livsstil. Tekniken ställer oss inför nya svåra frågor om hur vi handskas med möjligheten till planerat genetiskt urval och frågor om fördelning av resurser. Enligt filosofen Jürgen Habermas (född 1929) bör både teister och ateister få utrymme för sina åsikter i den allmänna debatten i en demokrati.² En sund samhällsutveckling skapas av individer som är trygga i sin identitet och de värderingar samhället ger uttryck för. Mot den bakgrunden är frågan om hur en tro kan rymmas inom den rationella människans föreställning om livet intressant oberoende av religion och kontext. En nutida samhällsdebatt står mellan ateism och teism. Debatten syns inte bara i akademisk miljö utan även i det offentliga rummet. Påtagliga yttringar är frågor om böneutrop och religiösa friskolor.

Syfte

Teister och ateister utgår från i grunden olika antaganden om drivkraften för allt liv och universums utveckling. Från dessa antaganden bygger de vetenskapliga modeller med olika rationella skäl för Gud eller utan Gud. Syftet med uppsatsen är att klargöra hur rationalitet kan uttryckas i den nutida debatten om Guds existens. Dessutom vill jag få kunskap om tolkning av argument för och emot en gudstro och vara mer beredd att möta människors existentiella tankar i min framtida yrkesroll som präst.

Frågeställning

I vetenskapliga debatter använder man logiska resonemang och rationella skäl. Det är viktigt för att ny kunskap ska växa fram och för att kunna föra en debatt mellan olika ämnen. I debatten om Guds existens mellan ateister och teister möts olika syn på vetenskap och rationalitet. Frågeställningen är: Vad karakteriserar den förståelse av rationalitet som fyra nutida religionsfilosofer förutsätter när de diskuterar Guds existens?

Teori

Teorin i analysen utgår från ett arbete av Mikael Stenmark (född 1962) *Rationality in Science, Religion and Everyday Life* där han beskriver fyra olika modeller för rationalitet applicerat på vetenskap, religion och vardagsliv: formell evidentialism, social evidentialism, kontextualism och presumptivism³. Stenmark diskuterar förutsättningarna för vår uppfattning av rationalitet

² Zackariasson, Ulf, "Religionskritik förr och nu", Stenmark, Mikael & Olof Franck (red.) *Att undervisa om religion och vetenskap*, Lund: Studentlitteratur, 2012. 58.

³ Stenmark, Mikael, *Rationality in Science, Religion and Every Day Life, A Critical Evaluation of Four Models of Rationality*. Indiana, University of Notre Dame Press, 1995, 16 - 17.

och fördelar och nackdelar med olika modeller. Han beskriver många olika rationalitetsbegrepp varav de övergripande används i det här arbetet.

Rationalitetsmodeller

Rationalitetsmodeller är ett sätt att beskriva den komplexa verkligheten på ett förståeligt och definierat sätt. Det innebär vissa förenklingar vilket är en förutsättning för att ha en rimlig möjlighet att undersöka ett fenomen man är intresserad av. Det begränsar antalet variabler. I en modell är vissa antaganden fasta och utgör ramen för de fenomen man vill undersöka närmare. Rationalitetsmodeller förändras och utvecklas när ny kunskap tillkommer och nya situationer uppstår. Till exempel är modellen för jorden inte en platt yta längre utan en böjd. De klassiska vetenskapsmodellerna rationalism och evidentialism skiljer sig åt i synen på kunskapsteori, eller epistemologi, och därmed i vetenskapliga metoder. Rationalismen lutar på logiska resonemang och i evidentialismen till erfarenhet och förnimmelser som empiri i vetenskapliga experiment. En modell som kombinerar dessa båda är presumptivismen. Istället för att utgå från karaktären på kunskapskällan är nyttan och rimligheten i en teori ett rationalitetskriterium. Det vill säga är ett antagande rimligt behöver vi inte pröva det ytterligare för att gå vidare. Det gäller såväl vetenskap, religion och vardagsliv. Till exempel köper jag ett paket kaffe är det rimligt att anta att innehållet är just kaffe och inget annat eftersom det alltid varit det tidigare. Det finns ingen rimlig anledning att analysera innehållet.

Stenmark utgår från att rationalitetsbegrepp är relativa. Det innebär att det finns ett behov av en karaktärisering av rationalitet i en argumentation för att diskussionen ska kunna utvecklas. Med stöd av de fyra rationalitetsmodellerna han drar han slutsatsen är att det är möjligt att argumentera för en tro på en högre makt med rationella skäl om dessa omfattar målet och funktionen för denna.⁴ Jag utgår från modellerna i analysen för att undersöka om filosoferna kan till övervägande del placeras i någon av dem utgående från deras respektive argumentation. Det är en epistemologisk ansats vilket betyder ett försök att applicera en vetenskapsteori för att undersöka hur rationalitet uttrycks och argument kan mötas i diskussioner mellan eventuellt olika modeller.

⁴ Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life*, 253.

Fyra rationalitetsmodeller enligt Stenmark

- Formell evidentialism härrör från positivismen där rationaliteten baseras på empiriska bevis och på så sätt ett reducerat rationalitetskoncept. Rationaliteten blir då regelstyrd.⁵ Formell evidentialism är den självklara rationaliteten sedan upplysningstiden och den modell som positivisterna omfattar. Filosofen Bertrand Russell är en stark företrädare.⁶
- Social evidentialism. Modellen bygger på att samla in relevant information och därmed skaffa sig kunskap som grund för ett rationellt ställningstagande. Social evidentialism innebär att ett giltigt rationellt skäl bygger på både en persons kunskap och att det håller måttet vid granskning av andra med relevant kunskap.⁷
- Kontextualism. Modellen utgår från rationella skäl i agentens upplevelse, mål och kontext. Det är i motsats till den formella evidentialismen därmed omöjligt att ha samma grund för rationalitet från ett annat perspektiv. Kontextualism innebär att vad som är rationellt kan endast avgöras inifrån den gällande diskursen – i relevant kontext.⁸
- Presumptivism utgår från ett axiologiskt synsätt på rationalitet och vill förena olika rationalitetsbegrepp. Presumptivism innebär att rationalitet är något relativt och tar hänsyn till agentens situation, resurser och egenskaper. Inga rationalitetskrav som går utanför en människas förmåga är rimliga.⁹

Tre typer av rationalitet: teoretisk, praktisk och axiologisk

Det finns många olika sätt att klassificera rationalitet. Indelningar i rationalitetstyp som Stenmark föreslår är följande:

- Teoretisk rationalitet utgår från vad vi bör tro eller acceptera.
- Praktisk rationalitet utgår från vad vi bör göra eller prestera.
- Axiologisk rationalitet utgår från vad vi bör värdesätta och föredra.¹⁰

⁵ Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life, A Critical Evaluation of Four Models of Rationality*. Indiana, University of Notre Dame Press, 1995, 56.

⁶ Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life*, 75

⁷ Ibid, 142

⁸ Ibid, 303

⁹ Ibid, 194

¹⁰ Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life, A Critical Evaluation of Four Models of Rationality*. Indiana, University of Notre Dame Press, 1995, 5.

Fyra rationalitetsbegrepp avseende syfte

Ytterligare en indelning enligt Stenmark är olika begrepp för nivåer och aspekter på rationalitet.

- Normativ rationalitet beskriver under vilka omständigheter ett skäl är rationellt.¹¹
- Deontologisk rationalitet innebär plikt och ansvar för kunskapsinnehållet i de skäl man anför.¹²
- Målinriktad rationalitet syftar till att nå ett särskilt mål.¹³
- Holistisk rationalitet omfattar både mål och medel, för att nå dessa.¹⁴

Definition av begrepp

Naturalism

Naturalism betecknar en världsåskådning där livet och universum är ändligt och oberoende av en skapare eller yttre makt och används i betydelsen ateism. I vetenskapliga forskningsmetoder är inte Gud en faktor. Gud finns helt enkelt inte i den vetenskapliga modellen. Därför kan man säga att vetenskaplig forskning är metodologiskt naturalistisk. Det innebär att sådan forskning inte tar ställning för eller emot existensen av Gud. Det gör däremot den typ av naturalism som behandlar existentiella frågor. Metafysisk naturalism hävdar att inte Gud finns.¹⁵ Materiell naturalism uppfattar människor som en fysisk konstruktion utan någon immateriell beståndsdel som en själ.¹⁶

Ateism

Ateism i de studerade debatterna betecknar en naturalistisk syn på världen och utesluter existensen av Gud.

¹¹ Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Everyday Life*, 20 - 22.

¹² Ibid, 23

¹³ Ibid, 27

¹⁴ Ibid, 35

¹⁵ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism*. New York, Oxford University Press, 2017, 35, 41.

¹⁶ Dennett, S. Daniel; Plantinga, Alvin; *Science and Religion, Are they Compatible?* New York, Oxford University Press, 2011, 17.

Teism

Teism betyder tro på en allsmäktig skapare vars väsen inte har en början eller slut i varken tid eller rum. Denna skapare eller Gud interagerar med oss människor, skapelsen och universum. Guds verk syns i universums utveckling och i en inneboende intelligens i hela skapelsen.¹⁷

Metod

Den metod som används är en innehållslig idéanalys. En innehållslig idéanalys plockar ut komponenter ur en text och belyser dem i något speciellt syfte och ändamål. Det är ett sätt att lyfta fram någon eller några specifika aspekter av intresse i texten. Den beskrivs som en metod för teologisk forskning av Carl-Henrik Grenholm.¹⁸ Här sammanfattas de studerade debatterna med löpande kommentarer om vilka rationalitetsbegrepp och typer av rationalitet som används i argumentationen och om det är möjligt att härröra varje filosof till någon av rationalitetsmodellerna. Till grund för analysen ligger Stenmarks kunskapsteori som utgår från att olika livsåskådningar ska kunna mötas i vetenskapliga diskussioner om existentiella frågeställningar. Det passar väl in på syftet och frågeställningen i den här uppsatsen.

Studien omfattar två debatter för att få ett bredare underlag för en slutsats och möjlighet att jämföra hur rationella argument och motargument bygger upp debatter. Varje debatt av de som studeras här, analyseras var för sig.

Analysen ligger på en metanivå där begreppet rationalitet undersöks ur de perspektiv som debatterna ger uttryck för enligt den teori som föreligger. Det innebär att analysen inte omfattar ett ställningstagande för eller emot argumenten som sådana eller filosofernas slutsatser.

Material

Studien omfattar två relativt nyligen publicerade debatter mellan två par kända religionsfilosofer med olika trosuppfattningar, en ateist och en teist i varje debatt. Materialet är valt utifrån relevans för frågeställningen, aktualiteten och debattörernas auktoritet inom sina respektive områden. De två paren av ateist och teist är Alvin Plantinga (född 1932) och Daniel C. Dennett (född 1942) vars diskussion återges i boken *Science and Religion* med

¹⁷ Dennett, S. Daniel; Plantinga, Alvin; *Science and Religion, Are they Compatible*. Oxford University Press, New York, 2011, 36.

¹⁸ Grenholm, Carl Henrik. *Att förstå religion. Metoder för teologisk forskning*. Lund, Studentlitteratur, 2012, 213 - 214.

underrubriken, *Are they Compatible?* Samt Michael Peterson (född 1943) och Michael Ruse (född 1940) vars diskussion är sammanställd i en bok med titeln *Science, Evolution and Religion* med underrubriken *A Debate about Atheism and Theism*.^{19, 20}

Intersubjektiv prövbarhet

Den gemensamma ambitionen för vetenskapsteorier är att bygga kunskap på rationella argument som är intersubjektivt prövbara. Det vill säga att en studie ska kunna upprepas av vem som helst med samma resultat.

Den intersubjektiva prövbarheten i filosofiska diskussioner har en annan karaktär än i naturvetenskapliga studier som bygger på empiri. Men i allt vetenskapligt arbete kommer forskarens egna värderingar till uttryck i de frågeställningar hen väljer samt i material och metoder.²¹ Därför är det viktigt att vara medveten om vilka värderingar som ligger till grund i en debatt eller undersökning. I den här uppsatsen har mina värderingar styrt vad jag vill undersöka och på vilket sätt jag väljer att utforma studien.

I de debatter som studeras inleder alla fyra filosoferna med en beskrivning av de egna värderingarna. De beskriver också hur de ser på syftet med att debattera Guds existens. Det bidrar till ett förhållningssätt där de är medvetna om sina värderingar och vad som är deras egen drivkraft.

Alla fyra religionsfilosoferna är verksamma på östkusten i USA. De verkar alltså i ett pluralistiskt samhälle där religion är levande i landets värderingar. Professor Alvin Plantinga är kalvinist. Daniel Dennett är ateist och naturalist. Michael Peterson betecknar sig själv som mjuk teist med vilket han menar att han är öppen för diskussioner. Michael Ruse är ateist efter att ha varit troende i sin ungdom. Han beskriver att han brottats med frågan om en Gudstro länge och är öppen för att det kan finnas svar som tyder på att en Gud finns men är kritisk mot kristendom.²² Materialet omfattar fyra filosofer med sinsemellan olika trosuppfattningar.

¹⁹ Dennett, Daniel, D. Plantinga, Alvin, *Science and Religion, Are they Compatible?* Oxford University Press, New York, 2011,

²⁰ Peterson, Michael, Ruse, Michael, *Science, Evolution and Religion. A Debate About Atheism and Theism*, Oxford Press, New York, 2017

²¹ Grenholm, Carl Henrik. *Att förstå religion. Metoder för teologisk forskning*. Lund, Studentlitteratur, 2012, 91.

²² Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion*. 34.

Forskningsöversikt

”Je pense, donc je suis. (Jag tänker alltså finns jag till)” var Descartes kärnformulering och beskriver i korta ord en rationalitet där ett tänkande och tillvaron sammanstrålar i jagets förnuft och känslor. Och precis här i skärningen mellan det logiska och känslolntryck finns en gräns och en spänning mellan olika filosofiska traditioner. Intellectets rationalitet står mot känslor och tro. Vad kriteriet för rationalitet är skiftar mellan olika vetenskapliga modeller. Det kan ses som situationsbundet och relativt eller som en objektiv, generellt gällande sanning. Andra rationalitetskriterier är moral, målsättning och förutsättningar. En annan aspekt är individen som subjekt eller objekt i ett större sammanhang. Kartbilden över vad vetenskapen utgår från som rationella skäl är komplex. Här ska jag ge en överblick över ett begränsat område och utvecklingslinjer för rationalitet. De filosofer som nämns får exemplifiera en typ av rationalitet. Relationen mellan rationalitetsmodellerna evidentialism, kontextualism och presumptivism beskrivs mer ingående i slutet av avsnittet.

Den historiska utvecklingen av rationalitet i vetenskap går i stora drag från teoretisk till praktisk och axiologisk rationalitet. Inom alla tre rationalitetstyperna ryms olika utgångspunkter och rationalitetskriterier som normativ, målinriktad, deontologisk och holistisk rationalitet. Dessa är delvis överlappande.

Teoretisk rationalitet i rationalism och evidentialism

Den tidiga filosofin dominerades av teoretisk rationalitet. För att göra en enkel översikt med Stenmarks nomenklatur låter jag teoretisk rationalitet vara den metod som motsvarar modellen rationalism. Den teoretiska rationaliteten är deduktiv och bygger upp logiska resonemang med intellektuell prövning av ansatser. Den har rötter tillbaka i antiken och Euklides (ca 325–365 f.Kr.) som en tidig rationalist. Under tidig medeltid arbetar Thomas av Aquino (1225–1274) med gudsbevis från logiska rationella resonemang från tre frågeställningar som fortfarande är grundläggande i debatten om Guds existens. Bevisen är det kosmologiska gudsbeviset som utgår från att någon måste ha startat universum, det teleologiska gudsbeviset som utgår från att naturen tycks följa en plan och ett tredje som är ett stegbevis för en fullkomlig gudomlig godhet. I verket *Summa Theologica* utvecklar han sina bevis och förenar där kristen tro med den rådande, aristoteliska världsbilden.

Allt eftersom kunskapen om världen ökade utvecklades vetenskapssynen och med den rationalitetskriterierna. Det blev ett problem att hålla ihop religion och nya upptäckter med

människans roll i skapelsen och använda en holistisk rationalitet. Olika vetenskaper uppstod med olika paradig. Teoretisk rationalitet omfattar de normativa och deontologiska rationalitetsbegreppen hos stora filosofer som exempelvis, Aristoteles (384–322), Platon (427–347 f.Kr.), Rene´ Descartes (1596–1660), Blaise Pascal (1623–1662) och John Locke (1632–1704),²³ och etiker som Kant (1724–1804) som applicerar tanken om naturliga lagar även på vår moral och förenar rationalism och evidentialism. Rationalismen som modell vidareutvecklades under tidig upplysningstid med Descartes, Thomas Hobbes (1588–1679) och Baruch Spinoza (1632–1677).

Flera av rationalisterna är matematiker och där är den teoretiska rationaliteten tydlig. Matematikern och filosofen Pascal skapar ett gudsbevis där matematikens sannolikhetslära är det rationella argumentet. Det leder fram mot upplysningstiden och den formella evidentialismen och empiriska, vetenskapliga metoder.²⁴

Teoretisk rationalitet har bemötts med skepticism ända från antiken Pyrrhon (ca 360–270 f.Kr.) och framåt. Skepticismen ifrågasätter möjligheten till mänsklig kunskap. David Hume (1711–1776) som nytänkande var skeptisk mot den rationella vetenskapssynen vilket drev på utvecklingen av evidentialismen. Evidentialismen utvecklas under upplysningstiden till den dominerande vetenskapssynen, senare förstärkt med Darwins utvecklingslära och med Clifford Geertz (1926–2006) moraliska princip för evidensbaserad epistemologi. Enligt honom omfattar även människans moraliska plikt vårt intellekt och vår kunskap. Därför är det vår plikt att epistemologisk utveckling alltid vara evidensbaserad.²⁵

En metod att pröva en hypotes är att testa dess motsats med falsifiering som Karl Popper (1902–1994) falsifieringsteori, eller metod. Popper ser att det bästa sättet att arbeta vetenskapligt är att bygga vidare utifrån det starkaste antagandet och utveckla hypoteser stegvis genom falsifiering.²⁶ Det har viss likhet med Stenmarks presumptivism i att inte fastna i orimliga bevis och den utmaning den tar sig an gentemot rationalitet i frågor om livets mening. Presumptivismen sammanfattas ” It is rational to accept a life-view belief only if

²³ Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life, A Critical Evaluation of Four Models of Rationality*. Indiana, University of Notre Dame Press, 1995, 24.

²⁴ Nordin, Svante. *Filosofins historia. Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*. Lund, Studentlitteratur, 2015, 293.

²⁵ Zackariasson, Ulf, ”Religionskritik förr och nu”, Stenmark, Mikael & Olof Franck (red.) *Att undervisa om religion och vetenskap*, Lund: Studentlitteratur, 2012. 46 – 47.

²⁶ Nordin, Svante. *Filosofins historia*. 636.

there are no good reasons not to do so and there is no rival belief one would be better off believing".²⁷

Praktisk rationalitet

Den praktiska rationaliteten söker svar på frågan hur man bör agera för ett bättre läge i någon fråga. Till den praktiska rationaliteten kan man knyta modeller för social evidentialism och kontextualism. Den praktiska rationaliteten kan exemplifieras med feministisk teologi som utgår i sin rationalitet från pragmatiska skäl, maktbalansen i politik och symboler som rationella argument för eller emot en gudstro.²⁸ Frågan om kvinnliga präster och samkönade äktenskap får direkt praktiska konsekvenser av beslut som grundas på praktisk rationalitet.

Axiologisk rationalitet

Den axiologiska rationaliteten är mer modern och handlar om hur vi ska värdera kunskap, vad som är rationellt att värdesätta och acceptera. En relativt ny antologi med nutida filosofer som Thomas Nagel, (född 1937), Robert Paul Wolf, (född 1933), Johann Babtist Metz, (född 1928) samt William Craig, (född 1949), visar bredden och intresset för forskning om meningen med livet.²⁹ Den axiologiska rationaliteten är högst aktuell i all naturvetenskaplig forskning som måste hantera etiska frågor om hur vi ska använda kunskap och om vi ska fortsätta forska inom ett område där resultatet kan bli omvälvande och missbrukas. Exempelvis inom kärnkemi och biokemi. Här är frågan om vi själva styr eller om det finns en Gud starkt kopplad till nya upptäckter och hur vi ska hantera ny kunskap. Axiologisk rationalitet omfattar också existentiella frågor i religionsfilosofi och bidrar till en rationalitetskriterier för frågor om Guds existens och meningen med livet som i debatterna i det här arbetet.

²⁷ Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life, A critical Evaluation of Four Models of Rationality*. Indiana, University of Notre Dame Press, 1995, 285.

²⁸ Jansdotter Samuelsson, Maria; Gustafsson Lundberg, Johanna: Borg, A. *Kön, Teologi och Etik. En introduktion*. Studentlitteratur AB, Lund, 2011, 34.

²⁹ Seachris Joshua, W. *Exploring the Meaning of Life. An Anthology and Guide*. West Sussex, John Wileys & Sons, 2013.

Rationalitetsmodeller, bakgrund och utveckling

Vad som är ett rationellt skäl beror av flera olika faktorer. Det som är rationellt i ett sammanhang är inte det i ett annat. I fysiken ska en lag kunna förutsäga ett händelseförlopp vilket inte krävs inom religion. Däremot ska en moralisk princip inte orsaka skada vilket inte är ett kriterium inom fysiken. Det finns en kontextuell rationalitet men också gemensam rationalitet. Utan den skulle inte vår värld hänga ihop. Frågan är hur vi definierar den och vilken modell som är mest lämpad när vetenskap och religion möts i frågan om ateism eller teism. Vi kan jämföra med oss som individer. Vi rör oss mellan olika rationalitetsmodeller och fattar rationella beslut på olika grunder varje dag i olika sammanhang. På samma sätt samverkar olika vetenskapssyner och det kräver intersubjektiv prövbarhet. Det i sin tur kräver förståelse för en gemensam rationalitetsmodell.

Rationalism och evidentialism är vetenskapliga modeller som utgår från olika uppfattningar om våra förmågor och vår värld. Rationalism innebär att kunskap utvecklas från logiska resonemang. Motsatsen är evidentialism där kunskapsutveckling bygger på empiri och människans tillförlitliga, rationella förmåga att uppfatta världen att är som vi förnimmer den. Preumptivismen omfattar både rationella och evidentiella argument. Skillnaden är att den också tar hänsyn till människans förmåga, tro och resurser. Vi hinner inte, kan inte och har inte möjlighet att rationellt bevisa alla antaganden. Det i sig är en rationalitet anpassad till varje situation. En liknande tanke hade filosofen William af Ockham (ca.1285 – 1347) med idén om en intellektuell ekonomi där man skalar bort antaganden som är onödiga för sammanhanget och inte har allmängiltigt intresse. Det har myntat begreppet den ockhamska rakkniven.³⁰

Wittgensteins teori utgår från att målsättningen är olika för olika vetenskapliga områden som därför också kräver olika rationaliteter. Dessutom har varje kontext unika termer eller förstår termer på olika sätt. I en kontextuell rationalitetsmodell är en tes bara bevisat sann inom just den kontexten. Språkets ofullkomlighet är enligt Wittgenstein ett hinder för att nå perfekt samsyn särskilt i frågor om tro och religion. Inget som inte finns i sinnevärlden kan benämnas korrekt, som Gud. Det gör att religion ligger utanför diskussionen om vad som är rationellt

³⁰ Nordin, Svante. *Filosofins historia. Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*. Lund, Studentlitteratur, 2015, 234.

eller irrationellt.³¹ Den tidiga Wittgenstein (1889–1951) beskriver filosofi i verket *Tractatus* som en aktivitet vars uppgift är klargörande av en fråga för att ”uppnå en bättre utkikspunkt”³². Det är samma målsättning som filosoferna i den här analysen också har genom att möta motsatt ståndpunkt och försöka få en ny vy av ateism och teism. Wittgenstein inspirerade Wienkretsen, med bland andra Popper och Russell. Målet för dem var att hitta en enhetlig vetenskapsmodell med en generellt applicerbar metod som kunde förena tänkandet inom olika vetenskapliga paradig, en analytisk positivism.³³ Naturvetenskap visar var gränserna går för det som kan undersökas med dess metoder som är en kombination av utsagor och empiri. Det säger även något om det som ligger utanför naturvetenskapens gräns, nämligen att rationalitet om tro måste hanteras på annat sätt. I det här arbetet vill jag titta närmare på vilka modeller och rationalitetskriterier som används i en sådan debatt i ett ämne som ligger på gränsen mellan teism och ateism.

När ett kunskapsområde utvecklas och blir allt bredare uppstår till slut en förvirring i vad som är rationell kunskap och hur den ska förstås. Ur denna kris uppstår ett nytt paradig och på så sätt sker en stegvis utveckling av vetenskapen. Teorin om paradigmskifte lanserades av Thomas Kuhn, (född 1922), och vidareutvecklades av Paul Feyerabend, (född 1924).³⁴ Nya idéer måste få bryta fram och inte kvävas av vetenskap som tenderar att bli sin egen vetenskap. En ny idé eller modell är presumtivismen, utarbetad av Stenmark.³⁵ Den har ambitionen att vara en modell för rationalitet som både omfattar vetenskap och religion. Det som skiljer presumtivismen från andra generella modeller är att den tar hänsyn till människans möjligheter och resurser. Stenmarks syn på vårt medvetande är att vi har en enorm mängd erfarenheter och kunskap som vi kan plocka fram relevanta delar av för att fatta rationella beslut i stunden. Vi har ett kort arbetsminne som är praktiskt i det dagliga livet medan den stora banken av kunskap skulle vara alldeles för trögarbetad och tidskrävande om den ständigt skulle aktiveras för alla olika aspekter på rationalitet i varje fråga. Därför ska vi använda hypoteser som är det bästa alternativet med hänsyn till både situation och individ och intersubjektivt prövbara för att komma framåt. Den dominerande vetenskapliga synen på

³¹ Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life, A Critical Evaluation of Four Models of Rationality*. Indiana, University of Notre Dame Press, 1995, 305-306.

³² Nordin, Svante. *Filosofins historia. Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*. Lund, Studentlitteratur, 2015, 618.

³³ Nordin, Svante. *Filosofins historia*, 620.

³⁴ Ibid, 639.

³⁵ Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life*, 41.

rationalitet idag är baserad på evidentialismen där förnuftiga slutsatser kan dras om det finns, i vårt tycke, rationella skäl av karaktären juridiska, erfarenhetsmässiga, emotionella etc. Det baseras på att vi själva är helt rationella varelser vilket är en övertro på de mänskliga förmågorna vilket i sig är irrationellt. Det skulle till exempel innebära att en gudsupplevelse är ett rationellt skäl till gudstro.

En annan invändning är att evidentialismen inte leder till ett entydigt svar. Den kräver inte vetenskapliga skäl men goda skäl. För ett sådant krävs att varje underliggande antagande bevisas. Därmed måste dessa också vara underbyggda med goda skäl och så vidare. Varje fråga skapar flera nya kedjor av frågor och behov av ny empiri. Evidentialismen är inte en godtagbar metod för rationalitet i trosfrågor enligt Stenmark.³⁶ Existentiella frågor leder till så många nya rationalitetskedjor att det blir otydligt och även opraktiskt och svårt att hinna få fram resultat och gå vidare. Det riskerar att bli forskning för forskningens skull.

Presumptivismen stoppar kedjan av bevis som evidentialismen kan ge upphov till. Det vill säga att ett påstående är beroende av ett rationellt skäl som i sin tur är beroende av ett annat, osv.³⁶ Presumptivismen kan tolkas som en reaktion mot att prova rationella skäl in absurdum. Modellen utesluter inte rationalism. Den tar hänsyn till det praktiskt möjliga, även tidsmässigt, samt på vilken rationalitetsnivå som är tillräcklig. Har vi tid att undersöka precis allt och är det verkligen nödvändigt för ändamålet? Vetenskap kan vara överlastad med regler, som i naturvetenskapliga modeller eller teoretiska bevis, som i rationella modeller, för sakens skull. Presumptivismen har ambitionen att förena olika modeller och rationalitetskriterier. Presumptivismen liknar den popperska modellen genom att den inte appliceras på ståndpunkter i sig utan på argumentens rationalitet.

En tongivande modern filosof och ateist är Richard Dawkins (född 1925) som bygger sin vetenskapssyn på Charles Darwins utvecklingslära: ”Darwin gjorde det möjligt att vara en fullfjädrad, intellektuell ateist”.³⁷ Livets ursprung och naturlagar kan förklaras pedagogiskt utan Gud.

Men vilken gudsbild motsätter ateisten sig? Vilken gudsbild är det man debatterar? Friedrich Nietzsche (1844–1900) formulerade en teori som förenklat beskriver att när den gamla gudsbilden dör så dör även den människa som konstruerat gudsbilden. En ny människa med

³⁶ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism*. New York, Oxford University Press, 2017, 187.

³⁷ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion*122.,

en ny identitet kan komma fram. Identiteten som ateist eller teist hänger samman med gudsbilden. Den ligger före frågan om Guds existens.³⁸

Hur tänker vi då kring Gud idag? Den här analysen vill klargöra hur argumenten tar sig uttryck i de modeller och kriterier för rationalitet som används i två aktuella debatter.

Argumentationsanalys

Debatten mellan Daniel Dennett och Alvin Plantinga

Frågan de utgår från är om vetenskap och religion är kompatibla med varandra. För att vara svara på det diskuterar de Guds existens med de bakomliggande frågorna om gudsbild, naturens ändamålsenliga utveckling och moral.

Plantingas tes är att Gud existerar. Han initierar diskussionen och har mer omfattande argumentationer än Dennett, vilket avspeglas i analysen. Han inleder diskussionen med fyra påståenden:³⁹

- 1. Nutida utvecklingslära är inte inkompatibelt med gudstro.*
- 2. De huvudsakliga skälen för icke-gudstro som utgår från evolutionsläran och andra läror är inte giltiga.*
- 3. Även om den moderna vetenskapen, utvecklingsläran eller annat vore inkompatibla med gudstro så följer det inte att en gudstro skulle vara irrationell eller på något annat sätt vara problematisk*
- 4. Naturalismen är oförenlig med evolutionsläran och med teistiska religioner per definition.*

Här syns en målinriktad rationalitet som syftar till att isolera naturalismen från vetenskap som den egentliga motsättningen mot teism. Bakgrunden är att utvecklingsläran är grunden till utvecklingen av evidentialismen som har en dominerande roll i modern vetenskap. Kan teism och utvecklingslära kombineras betyder det att modern vetenskap och teism inte motsäger varandra. De tre första punkterna argumenterar Dennett mot men kan inte helt förkasta dem. Däremot leder de tre första punkterna till en konflikt i punkt fyra.

³⁸ Martinsson, Mattias; Sigurdsson, Ola; Svennungsson, Jayne; *Systematisk teologi - en Introduktion*. Stockholm, Verbum, 2007, 110.

³⁹ Dennett, S. Daniel; Plantinga, Alvin; *Science and Religion, Are they Compatible?* New York, Oxford University Press, 2011, 2 - 3.

1. Nutida utvecklingslära är inte inkompatibelt med gudstro.

I debatten här förstås utvecklingsläran enligt Darwin som att mutationer sker slumpvis och de bäst anpassade varianterna av en art överlever. Gudstro i förhållande till utvecklingsläran innebär att den naturliga utvecklingen styrs och planeras av Gud.

Argumenten som Plantinga har för påstående ett är av typen teoretisk rationalitet och målinriktad rationalitet utifrån en teistisk kontext. Han sammanfattar genomgående i debatten sina hypoteser i teoretiska formler för att jämföra sannolikheten mellan två olika hypoteser.

Han inleder med en diskussion om godhet och ondska. Argumenten han framför för att ondska finns trots Guds närvaro är att universums utvecklingen pågått mycket längre än vi tidigare förstått och därför har mycket ont hunnit ske. Människan är inte ensam om att orsaka ondska. Han föreslår också att djävulen och hans minioner också är verksamma. De här argumenten kan inte hänföras till något av rationalitetsbegreppen här. Det är uttryck för en kontextualitet i en kristen tro.

Den fortsatta argumentationen för påstående ett bygger på likheter mellan gudstro och utvecklingsläran. Utvecklingen av liv sker stegvis i utvecklingsläran liksom i Bibelns skapelseberättelse. Naturen är organiserad i en struktur vilken finns beskriven i Bibeln.

Men däremot säger utvecklingsläran inget om vad som styr och planerar i naturen. Plantinga hävdar att det är Gud och argumentet är naturens komplexitet i sig visar att en gudomlig intelligens existerar. Det är axiologisk rationalitet om meningen bakom det utvecklingsläran förklarar. Han godtar inte ateisters ockahamska argument för enkelhet i en värld utan gudomlig styrning.⁴⁰

Han jämför sannolikheten för hypotesen P för en värld med en naturlig utveckling av liv enligt utvecklingsläran och Gud styrd och planerad värld med hypotesen P för en värld med samma naturlagar men utan Gud.

D är den rikliga variationen i världen utvecklad enligt Darwin och E är relevanta biologiska bevis för en naturlig utveckling, G är en värld styrd och planerad av Gud och U en värld utan

⁴⁰ Nordin, Svante. *Filosofins historia. Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*. Lund, Studentlitteratur, 2015, 234.

Gud, oplanerad och inte styrd. Hans eget proargument är att en av Gud styrd och planerad värld har större sannolikhet än det motsatta med stöd av de argument han givit.⁴¹

$$P(D/E\&G) > P(D/E\&U)$$

Ett annan typ av argument han framför kan möjligen kategoriseras som social evidentialism. Han söker stöd för tecken på Guds existens i utvecklingsläran hos en vetenskapsman som arbetar med biokemi. Hypotesen är att om det finns biokemister som är experter på utvecklingsläran och samtidigt tror på Gud ökar sannolikheten för Guds existens. Med andra ord hänvisar han till en auktoritet inom vetenskapen, på individnivå, som ett rationellt skäl för att vetenskap och gudstro generellt bör vara kompatibla. Dennett påpekar att det är inte en auktoritet i frågan om Guds existens som Plantinga hänvisar till. Vore det så borde denna biokemists gudstro ha givit upphov till naturvetenskaplig forskning med Gud som en faktor. Men någon sådan finns inte.

Möjligen ryms Plantingas inom modellen för social evidentialism eftersom han söker argument av olika slag från olika källor. Det antyder också att hans egen gudsbild är holistisk. Han utgår inte bara från att Gud existerar utan också från egenskaper som att skapa en värld med komplexa livsformer som en skapande och närvarande Gud. För en ateist utanför den religiösa kontexten är förståelsen av begreppet Gud en fantasi och hypotesen att världsbilden kan förklaras bäst om Gud existerar i sig något som väcker många motargument om hur världen och utvecklingen fungerar utan Gud.

Vad gäller likheter mellan skapelseberättelsen och utvecklingsläran svarar Dennett att mutationer sker slumpvis och att de mutationer som överlever är bäst anpassade till miljön. Ingen mystisk kraft styr. Slumpen behöver inte vara av Gud skapad. Det finns dataprogram som skapar slumpvisa utfall. Han utgår från sin kontext som ateist och argumenterar för en funktion som både Gud och ett dataprogram kan ha. Dennetts motargument är teoretiskt rationella i en formell evidentialistisk rationalitetsmodell.

Dennett kan inte helt förkasta Plantingas hypotes om en Gud som skapare, initiativtagare till världen. Men, svarar han, hypotesen säger inget om Guds egenskaper. Dennetts antagande utifrån Plantingas argument är att om det finns en Gud kan det vara vad som helst. Det kan vara Stålmannen som är Gud. Istället för gudstro kan det vara ”Stålmanstro”. En Stålman,

⁴¹ Dennett, S. Daniel; Plantinga, Alvin; *Science and Religion, Are they Compatible?* New York, Oxford University Press, 2011, 11 - 12.

som seriefiguren, skapade och styr världen. Han skulle passa in i gudsbilden. Stark, god och född på en annan planet. Men då ges Stålmannen egenskaper och diskussionen är tillbaka på utgångspunkten. Dennetts argument har inte en rationalitet som för diskussionen vidare och Plantinga argumenterar från en kontextuell rationalitet som teist. Dennett angriper egentligen den gudsbild han uppfattar att Plantinga förmedlar. En bild som Dennett förnekar då han förnekar existensen av Gud.

Det här är ett exempel på att rationalitet från olika ståndpunkter har svårt att mötas.⁴² Dennett ser en intellektuell konstruktion av en gudsbild utan att koppla den till vad människor tror och känner, utan att använda axiologisk rationalitet vilket omfattas av den modell Plantinga utgår från som är en religiös kontext med människors känsla och relation till Gud som en del av gudsbilden.

2. De huvudsakliga skälen för icke-gudstro som utgår från evolutionsläran och andra läror är inte giltiga.

Plantinga befäster sin kontextualitet ytterligare med argumentet att Gud har sin egen rationalitet. Därför kan inte andra läror rationellt visa att Gud inte finns. Den tanken är en större utmaning än försök från andra förklaringsmodeller om Guds varande eller ej.⁴³ Det uttalandet i sig placerar Plantinga i det som i Stenmarks teori är en kontextuell rationalitetsmodell. Det spetsar också till debatten genom att förkasta alla Dennetts evidentialism och formellt rationella argument och istället försöka definiera en axiologisk rationalitet av typen holistisk rationalitet.

Plantinga belyser kärnan i motsättningarna mellan teism och naturalism genom att beskriva hur man bedömer kognitionens tillförlitlighet. Det är själva kärnan i debatten mellan naturalism och gudstro. Mirakel är ett fenomen som belyser det i debatten. Mirakel ryms inte inom naturalismen eller ateismen. Han

Plantingas argumentation bygger på att naturalismen motsäger sig själv med när den hävdar att kognitionen är ett resultat av en naturlig utveckling enligt Darwin och samtidigt inte lita till kognition i upplevelser av religiös karaktär. Det innebär att utvecklingsläran inte är

⁴² Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life, A Critical Evaluation of four Models of Rationality*. Indiana, University of Notre Dame Press, 1995, 259.

⁴³ Dennett, S. Daniel; Plantinga, Alvin; *Science and Religion, Are they Compatible?* New York, Oxford University Press, 2011, 9, 15.

kompatibel med naturalism.⁴⁴ Proargumentet för detta uttrycks enligt följande där R är vår kognition och N naturalism och E utvecklingsläran:

1. $P(R/N\&E)$ är litet
2. Om man accepterar N&E och ser 1 som sant är R litet.
3. 1 förutsätter att man anser att R är litet.
4. Ett litet R förkastar det som kan visas med kognition inklusive N&E.
5. N&E är självmotsägande och kan inte accepteras rationellt.⁴⁵

Naturalismen visar hur världen fungerar rent materiellt men tar inte hänsyn till den andra faktorn, nämligen meningen med världen. När han tar med den i en fortsatt analys av teoretisk rationell karaktär kan han visa en konflikt mellan naturalism och utvecklingslära men inte mellan teism och utvecklingslära. Därmed flyttar han fokus till förhållandet mellan teism och naturalism. Där skiljer sig uppfattningen om Guds existens. Dennett argumenterar mot antagandet i Plantingas resonemang denna gång med stöd av utvecklingsläran. Han hävdar att kognitionen är ett resultat av utvecklingen där bland annat en tro på Gud har varit en framgångsfaktor i vår livsmiljö. Att uppleva mirakel är en yttring av denna framgångsfaktor som har fördelar socialt och känslomässigt för individen men utan förankring i vetenskaplig evidens. Men han kan inte helt förkasta Plantingas argument eftersom vetenskapen ännu inte funnit orsaken till eventuella mirakel. Här visar han en presumptivistisk rationalitet och accepterar Plantingas två första påståenden.

3. Även om den moderna vetenskapen, utvecklingsläran eller annat, vore inkompatibla med gudstro så följer det inte att en gudstro skulle vara irrationell eller på något annat sätt vara problematisk.

Utsagan beskriver en position där vetenskap och gudstro skulle kunna vara inkompatibla avseende rationalitet. Plantinga önskar en diskussion från en agnostisk position för både teister och ateister. Det skulle ge ett annat, mer neutralt perspektiv. Från en sådan position blir det tydligt att det är enklare att se alla avancerade mekanismer i världen som skapade av en intelligens än av slumpen. Ockhamsk enkelhet är inget argument mot en gudomlig intelligens.

⁴⁴ Dennett, S. Daniel; Plantinga, Alvin; *Science and Religion, Are they Compatible?* New York, Oxford University Press, 2011, 21.

⁴⁵ Dennett, S. Daniel; Plantinga, Alvin; *Science and Religion, Are they Compatible?* 17.

Teistens gudsbild omfattar redan en gudomlig intelligens.⁴⁶ En intelligens som skulle kunna ha en egen rationalitet.

Även den tredje hypoteserna accepterar Dennett. Huvuddelen av debatten handlar om det fjärde antagandet.

4. Naturalismen är oförenlig med evolutionsläran och med teistiska religioner per definition.

Plantingas argument för att naturalismen inte är kompatibel med evolutionsläran härrör från hypotesen under punkt två. Det vill säga om naturalismen anser att gudstro är en produkt av anpassad kognition och samtidigt påstår att Gud inte finns så är det en motsättning⁴⁷. Det betyder att tilliten till kognitionen är låg samtidigt som naturalismen bygger på empiri och evidentialism. Dennett motsätter sig detta. Våra hjärnor är utvecklade för att undersöka vad som är sant men det finns fortfarande delar som behöver utvecklas. Gudstro är en sådan. Dennetts argument blir inte helt övertygande och rationaliteten är målinriktad och begränsad. Plantingas svar blir att naturalism är en kvasireligion. En kvasireligion som har den formella evidentialismen och den materiella naturalismen som Gud.

Dennett kommer fram till en annan slutsats än Plantinga nämligen att det är omöjligt att slå fast att vi lever i just Guds skapelse eller vilka egenskaper en Gud har. Skaparen kan vara vad som helst, Stålmannen till exempel.⁴⁸ Dennett vänder därmed Plantingas slutsats mot honom med en ny frågeställning. Plantinga svarar med att frågan gäller Guds existens och inte Guds natur. Dennetts rationalitetsmodell har inte möjlighet att möta Plantingas axiologi. De angriper varandra för att använda fel utgångspunkter i varsin sluten kontext där andra rationella skäl inte är giltiga.

Dennett anser att han visat att Plantingas argument vilar på falska premisser. Och att hans målsättning är att inkludera vetenskap inom teismen. Inget annat är bevisat rationellt än att vi är ändliga varelser med en ändlig evolutionär historia utan mystiskt ursprung.⁴⁹

Plantinga söker argument för att tänja på gränsen för rationalitet och hitta rationella argument för Guds existens. Han strävar efter kompatibilitet och provar olika alternativa vägar för det.

⁴⁶ Dennett, S. Daniel; Plantinga, Alvin; *Science and Religion, Are they Compatible?* New York, Oxford University Press, 2011, 14.

⁴⁷ Dennett, S. Daniel; Plantinga, Alvin; *Science and Religion, Are they Compatible?* 19.

⁴⁸ Peterson, Michael; Ruse, Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism.* New York, Oxford University Press,, 28-29.

⁴⁹ Peterson, Michael; Ruse, Michael; *Science, Evolution and Religion*, 76.

Hypotesen att teism är mer sannolik än ateism motiveras här med axiologisk rationalism och målinriktade rationalitet. Modellen här utgår från är övervägande kontextuell.

Dennett är ateist och utgår i sin argumentation från tesen att Gud inte existerar och man skulle kunna kategorisera honom i en rationell kontextualism men hans modell tolkar jag som övervägande formell evidentialistisk. Guds varande eller inte ligger utanför den formella evidentialismens möjligheter till rationella bevis och därför är hans uppfattning att gudstro och utvecklingslära är inkompatibla. När han möter Plantingas argument för en skapande och styrande Gud med ”Stålmanism” möter han inte frågan om Guds existens är mer eller mindre sannolik. Istället svarar han med ett alternativ som inte har de skapande och styrande egenskaperna om man inte lägger till det i bilden av Stålmannen. Därför är inte argumentet rationellt i sammanhanget utan för tillbaka diskussionen till vad som är orsaken till utvecklingen av liv.

Det mest närliggande för en kategorisering enligt Stenmarks modell är att placera debatten inom den axiologiska rationaliteten om man med Gud också omfattar meningen med livet och skapelsen. Kompatibiliteten som man söker skulle ge mening åt vidare diskussioner om Guds existens. Plantinga kan betecknas som rationellt kontextuell med en gudstro som fast utgångspunkt i alla frågor. Men hans argument från olika områden är också presumtivistisk som jag tolkar det. Det vill säga han söker en gemensam modell där ateism ingår.

Dennett är ateist i modellen rationell formell evidentialism. Han bidrar med sin rationalism och motsätter sig tanken att vetenskap och naturalism är uttryck för Guds skapelse och därför skulle det finnas en gudomlig rationalitet. En rationalitet som är Guds egen enligt Plantinga.

Debatten mellan Michael Peterson och Michael Ruse

Ruse position kan tolkas som agnostisk därför att han i frågan om Guds existens kan tänka sig att det är Inget och förstår inte strävan efter Något. Detta Något kan tolkas som en vag gudsbild. Han är också tveksam till det sätt Dawkins argumenterar mot en gudsbild som är rent parodisk.⁵⁰ Men hans tes här är att Gud inte existerar.

⁵⁰ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism.* New York, Oxford University Press, 73.

För Peterson ligger motsättningen mellan materiell naturalism och teism och inte mellan vetenskap och teism. Tvärt om ger vetenskapen en fast ram inom vilken uttryck för Guds existens kan studeras.⁵¹ Peterson underbygger sin tes för Guds existens men olika proargument P. Han använder samma grundstruktur genom hela sin argumentation oavsett vilket fenomen som diskuteras. Den visar att oavsett vilket fenomen som argumentet gäller så är sannolikheten större med en teistisk världsbild jämfört med samma fenomen som en naturalistisk världsbild, här detsamma som ateistisk. Om N är materiell naturalism, T är teism och X är något fenomen så gäller att:

$$P(X/T) > P(X/N)$$

Motiveringen som Peterson har för denna allmänna formel är att alla fenomen blir mindre överraskande om Gud finns. Även vetenskap som fenomen. Han ser vetenskapen som ett argument eller fenomen som gör det lättare att tro på en gud.⁵²

Peterson utgår från fyra argument:

*1. Teism stödjer vetenskap bättre än naturalism.*⁵³

*2. En rationell Gud skapar rationella människor med möjlighet att undersöka naturlagar medan naturalism hävdar att det inte är troligt att rationella varelser skapas men samtidigt försöker samma varelser förklara hur universum fungerar.*⁵⁴

*3. Våra livsbetingelser kan inte vara en slump.*⁵⁵

*4. Det naturalistiska argumentet är en alternativ kosmologisk teori där många universum existerar och då kan jorden förklaras med slumpen.*⁵⁶

1. Teism stödjer vetenskap bättre än naturalism.

Peterson stöder påståendet med att enligt vetenskapen är verkligheten oberoende av våra sinnen och den har en inneboende intelligens.⁵⁷

⁵¹ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion, A Debate about Atheism and Theism*. New York, Oxford University Press, 105.

⁵² Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion*. 39.

⁵³ Ibid, 49.

⁵⁴ Ibid, 50

⁵⁵ Ibid, 65

⁵⁶ Ibid, 67

⁵⁷ Ibid, 49

Ruse motsätter sig att man använder likheter mellan olika paradig som rationella argument. Det ger svårigheter för gudstro när den vetenskapliga världsbilden ändras. Exempelvis när teorin om Big Bang kom. Då förskjuts frågan om Gud som skapare till vem som skapade Big Bang⁵⁸. Peterson ser inget problem med det eftersom naturvetenskap beskriver livet utifrån hur det fungerar mekaniskt och kemiskt medan religion beskriver det som inte kan fångas i dessa modeller. Big Bang är ett bevis på det cykliska födandet och dödandet, tydligast illustrerat i hinduism.⁵⁹ Ytterligare ett argument är att det ändliga livet är en produkt av det oändliga, som är tydligt i Hinduism. Petersons rationalitet använder likheter mellan religion och vetenskap för att stödja Guds existens samtidigt vill han visa att gudstro ryms inom vetenskap eller snarare, att i Guds skapelse ryms allt, även naturalism. Det är en målinriktad rationalitet från en kontextuell position.

I frågan om moral är gudstro motsägelsefullt enligt Ruse. Individens moral skiftar vilket motsäger kristen etik där vi ska behandla alla med samma kärlek. Enligt Ruse finns därmed en konflikt mellan kristen etik och Darwinism.⁶⁰ Vår moral är inte en fråga om egna val utan känslor styrs av omgivningen och är resultatet av en genetisk utveckling. Det manifesteras i att vi agerar olika mot vår egen avkomma och närstående än mot andra personer.⁶¹ Det är ett argument utifrån en axiologisk rationalitet.

Peterson svarar att det finns ingen konflikt mellan en gudomligt anknuten moral och Darwinism. Det är bara gradskillnader i vår moral, enligt den gudomliga lagen enligt Thomas af Aquino står närmare våra barn och familj än andra.⁶² Darwin använder känslan för moral för att skilja djur från människor vilket också betyder att människan är utvald.

Peterson utvecklar tanken om att människan är utvald och det visas i att vi har personlighet och känsla för rätt och fel. Det kan inte förklaras med naturalism.⁶³ Om ondska är en effekt av dåligt anpassade individer enligt naturalismen innebär det att det borde finnas mer ondska än det gör vilket implicerar existensen av Gud.⁶⁴ Svaret från Ruse är att om Gud inte kan göras ansvarig för människans ondska blir konsekvensen en förvrängd gudsbild. Då

⁵⁸ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion, A Debate about Atheism and Theism*. New York, Oxford University Press, 10571 - 72

⁵⁹ Ibid, 91.

⁶⁰ Ibid, 182

⁶¹ Ibid, 179

⁶² Ibid, 194

⁶³ Ibid, 191

⁶⁴ Ibid, 206

förminskat vi Guds makt och denna omnipotenta Gud tappar kontroll och har själv begränsad frihet att styra. Problemet, enligt Ruse, är gudsbilden som är svår att möta med rationalitet utan att på något sätt personifiera Gud.⁶⁵ Det är en teoretisk rationalitet som kommer till uttryck i deras argumentation och Ruse argumenterar från en presumtivistisk rationalitetsmodell. Han är ateist men öppen för att se argument ur ett neutralt perspektiv. Peterson och Ruse är överens om att naturalismen inte bidrar till kunskap om moral eller etik, men de drar olika slutsatser.⁶⁶ Personlighet för en teist är ett proargument för tesen att Gud existerar medan för ateisten är det en följd av det naturliga urvalet och biokemiska processer. I den här frågan finns också en praktisk rationalitet kopplad till den axiologiska eftersom det har konsekvenser för hur man hanterar onda och goda handlingar.

2. En rationell Gud skapar rationella människor med möjlighet att undersöka naturlagar medan naturalism hävdar att det inte är troligt att rationella varelser skapas men samtidigt försöker samma varelser förklara hur universum fungerar.

Det är en självmotsägelse. Peterson sammanfattar med att själva existensen av vetenskap är mer troligt i teistisk världsbild än i en naturalistisk:

$$P(S/T) > P(S/N)$$

Där P är sannolikheten för en teistisk respektive naturalistisk världsbild där S är vetenskap, T teism och N naturalism.⁶⁷ Sannolikheten för en teistisk världsbild hänger ihop med antagandet att allting som existerar har en mening och det motsäger inte vetenskap.

Big Bang är ett exempel på hur vetenskap stöder teismen i tron på en skapare, en Gud. Det är dessutom absurt att världen kom ur ingenting.

Allting som börjar existera har en mening med sin existens

Universum började existera

Alltså har universum en mening.⁶⁸

Ruse svarar att både teister och ateister accepterar vetenskapliga upptäckter men tolkar dem olika.⁶⁹ De är alltså överens om att vetenskap och gudstro inte står i motsats till varandra men

⁶⁵ Ibid, 219

⁶⁶ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism.* New York, Oxford University Press, 185

⁶⁷ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion.* 50.

⁶⁸ Ibid, 58

⁶⁹ Ibid, 81

tolkar det olika. Exempelvis är ett argument för Guds existens som Peterson anger att skönheten i världen är ett bevis för gudomlig design och en inneboende intelligens.⁷⁰ Peterson ser dessa egenskaper som Guds mål med skapelsen. Det utgår från en kontextualistisk rationalitetsmodell med en axiologisk rationalitet där skönhet är en del av meningen med skapelsen.

Peterson hänvisar till Plantingas argument om det paradoxala i att naturalismen anser att vårt medvetande kan reduceras till grundläggande mål samtidigt som metafysisk naturalism har svaret på metafysiska frågor som kräver betydligt mer.⁷¹ Han hävdar att Dennett i sitt svar inte skiljer på den rationalitet som leder till kunskap och den sortens rationalitet som krävs för artens överlevnad.

Ruse motsätter sig Peterson och försvarar Dennett. Rationaliteten är samma för alla levande varelser. Det är en egenskap för överlevnad. Den måste skiljas från självmedvetenhet som påverkar vårt beteende.⁷²

Liksom i den förra debatten är mirakel ett fenomen som får exemplifiera skillnaden mellan teism och ateism. Men här är det inte kognitionen som är i fokus utan frågan om Gud kan intervensera i händelseförlopp som mirakel. Peterson argumenterar för att mirakel sker som en konsekvens av Guds handlande. Sannolikheten att få uppleva mirakel är litet. Det ligger i själva definitionen av mirakel. Naturalismen förnekar Guds existens och därmed alla tecken på en Gud som till exempel mirakel. Sambandet formuleras med sannolikheten P för mirakel där N är naturalism, L är tro och M mirakel.

$P(M/L\&T)$ är liten. Mirakel sker ytterst sällan men är större än för $P(M/L\&N)$ vilken är noll. Mirakel är inte en del av verkligheten i naturalismen.

Detta implicerar möjligheten att sannolikheten för att mirakel sker. Vilket i sin tur är ett proargument för Guds existens. Ett teoretiskt rationellt argument som jag dessutom ser problematiserar naturalismens ambivalenta syn på kognition och på vilka sätt förnimmelser är tillförlitliga.

⁷⁰ Ibid, 67

⁷² Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism*. New York, Oxford University Press, 165.

Peterson stödjer sig mot att modern kunskapsteori tar hänsyn till människans bakgrund och upplevelse för vad som är rationellt för individen. Kognition blir därmed ett indirekt ett rationellt argument för individens tro på Gud. Att människan upplever regelbundna mönster i naturen utesluter inte undantag eller rationalitet i mirakel.⁷³

Ruse avfärdar Petersons argument med att mirakel är ett exempel på hur teister tolkar och skapar argument för fenomen i syfte att stödja tron på en Gud.⁷⁴

Michael Peterson argumenterar också för att utveckling av själva livet är rationellt och självmedvetet som hos människor. Resultatet är varelser som Guds avbild, *Homo divinius*.⁷⁵ Hans argument är forskningsresultat inom neurofysiologi som enligt Peterson visar att vi är holistiska varelser med unika egenskaper. Ruse motargument är att enligt utvecklingsläran har fler varelser unika egenskaper. Ruse finner en motsättning i argumentet om *Homo divinius* mellan teism och utvecklingsläran.⁷⁶ Det är ett argument som Peterson inte kan bemöta och lämnar en öppen fråga om vetenskap i förhållande till teism.

3. Våra livsbetingelser kan inte vara en slump.

Det kan inte vara en slump att salthalter, syrenivå etc. stämmer exakt för livet på jorden.⁷⁷

Det ser Peterson som ett rationellt argument för Guds existens. Motargumentet som Peterson förutser är att det kan finnas livsformer som kräver andra betingelser och för det andra att det finns naturlagar som styr halter av ämnen. Om Gud skapat denna komplexitet till sin avbild, bör han själv vara svår att begripa och förklara med vår logik. Vi måste lita till antaganden som att den fina balansen som krävs för liv är kopplad till en intelligens tills motsatsen bevisats.⁷⁸ Jag tolkar här att det är en presumptivistisk rationalitetsmodell som Peterson ansluter sig till.

4. Det naturalistiska argumentet är en alternativ kosmologisk teori där många universum existerar och då kan jorden förklaras med slumpen.

Att jorden skulle vara ett resultat av slumpen avfärdar Peterson. Den möjligheten är så liten. Däremot stödjer slumpen i utvecklingen av naturen existensen av en Gud argumenterar

⁷³Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion*, 46.

⁷⁴ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism*. New York, Oxford University Press, 89

⁷⁵ Peterson, Michael; Ruse, Michael; *Science, Evolution and Religion*, 149.

⁷⁶ Ibid, 160.

⁷⁷ Ibid, 65

⁷⁸ Ibid, 65

Peterson.⁷⁹ Vilket är irrationellt ur en evidentialistisk synvinkel men har en målinriktad rationalitet.

Ruse hävdar tvärt om att Darwinism öppnar för ateism. Om jorden finns till genom slumpen betyder det att det finns fler världar. Det är skrämmande och därför bättre att tänka att universum är tomt.⁸⁰ Annars blir gudsbilden en företagsledare som bygger en koncern med flera världar. Det innebär att han inte kan ha alla de fina egenskaper som kristna och teister tillskriver en Gud. Det här argumentet liknar den förenkling av gudsbilden som Dennett gör när Gud blir Stålmannen.

Ruse argument för varför tro finns som fenomen bygger på att människan behöver vänner, familj att älska och det på ett sätt som stöder den biologiska utvecklingen. Religion och teism parasiterar på kultur genom att troende sprider budskapet om tro och de kulturella uttryck som gudstro tar sig uttryck i. Framgångsrika religioner överförs från generation till generation.⁸¹

Rationalitet för Peterson är en egenskap som speglar något gudomligt i oss som Guds avbild medan rationalitet för Ruse är ett resultat av en Darwinistisk utveckling.

Ruse ser fyra viktiga frågor som inte vetenskap kan besvara helt enkelt därför att den inte ställer dessa frågor: *Varför finns Något istället för Ingenting? Vad rättfärdigar moral? Vad är medvetenhet? Vad är meningen med allt?* Med dessa frågor visar Ruse en axiologisk rationalitet och en presumptivistisk rationalitetsmodell.

Diskussion

Rationalitet, kommunikation och begrepp

När vetenskapen utvecklades och dess rationalitet till bevis av empiriska samband. Dessa samband blev stöd för sanningen. Sanningen blev något påtagligt där rätt och fel leder kunskapen och frågorna vidare. Att rationalitetens funktion är att bedöma rätt och fel stämmer inte. Rationalitet i en fråga eller situation omfattar många olika kriterier från vilka en utsaga eller en handling utgår i olika kombinationer beroende av vad som är relevant.

⁷⁹ Ibid, 67

⁸⁰ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism.* New York, Oxford University Press, 134

⁸¹ Ibid, 221 - 223.

I de studerade debatterna möts olika uppfattningar som stöds av argument från teistiskt och ateistiskt perspektiv. Rationaliteten i argumenten skiljer sig åt och uppfattas och uttrycks delvis olika i debatterna. Det beror på det relativa i rationalitet som begrepp. Vad som är rationellt i en diskussion om moral är inte nödvändigtvis det i en naturvetenskaplig studie. Det skiljer dels i vad som utmärker rationalitet dels vilka villkor som gäller för rationalitet samt vilka mål som de rationella skälen syftar till. I en debatt mellan teism och ateism har man olika skäl och målsättning. När man diskuterar moral ur teistiskt och ateistiskt perspektiv som i debatterna här är argumentet att djävulen och hans minioner långt ifrån gemensam syn på rationalitet. Dessutom öppnar det för liknande argument med Stålmannen som gudsbild. Även om ståndpunkterna skiljer skulle man kunna enas om villkoren och vad som utmärker rationalitet i en gemensam debatt. Det här är utgångspunkten för en presumtivistisk rationalitetsmodell enligt Stenmark.⁸² Om den kan vara en modell både för rationalitet för ateister och teister skulle de kunna mötas inom samma rationalitetsmodell.

I all kommunikation är den gemensamma förståelsen av begreppens betydelse avgörande hur man bemöter varandras argument. Begreppet gudsbild är ett sådant som är grundläggande för debatten om Guds existens. Teisterna har en mångfasetterad bild av Gud som är källan och förklaringen till livet, universum och alla fenomen vi upplever. Ateisterna har en mer mekanisk bild av hur världen fungerar. Gudsbilden finns inte per definition men i debatten skapas en personifierad gudsbild utifrån teisternas argumentation om hur Gud verkar i skapelsen. Den gudsbilden blir förenklad jämfört med den gudsbild teisterna förutsätter.

För ateisterna finns ingen yttre eller inneboende intelligens som inte går att undersöka. Det är bara en fråga om tid, som Dennett påpekar. Med tiden upptäcker vi mer och förstår fler sammanhang med hjälp av vetenskapen. Men tiden räcker inte till för att undersöka och bevisa allt och det är heller inte nödvändigt i de flesta situationer. I en presumtivistisk rationalitetsmodell är istället det rationella att ett antagande är sannolikt till dess att det har motbevisats.

Den rationalitet som teisterna utgår från omfattar också det rationella i att ha fantasi och glädje i existentiella frågor. Just detta uttrycker Ruse som något han skulle välkomna men

⁸² Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life, A Critical Evaluation of Four Models of Rationality*. Indiana, University of Notre Dame Press, 1995, 20.

som inte stämmer med den världsbild han är övertygad om och som han inte funnit rationella skäl för.

Dennett avfärdar teism och lägger sina motargument på ett sätt som får teismen att framstå som naiv med Stålmannen som Gud. Det betyder att argumenten inte är intersubjektivt prövbara i en formellt evidentialistisk rationalitetsmodell som här antas vara Dennetts utgångspunkt. Det är en skillnad jämfört med hur Ruse möter Peterson i frågan om Gud som skapare. Han föreslår inte ett alternativ till Gud i den frågan utan istället föreslår han att ingenting kan vara alternativet till dess att motsatsen bevisats.

Ruse skulle välkomna en rationalitet som skulle kunna omfatta beskrivning av begreppet Gud. Här kan Ruse och Peterson mötas. Det vore en förståelse för den andres rationalitet i en fråga som båda anser viktig. Ruses position som presumptivist betyder inte att han godtar Petersons argument. Han är till och med mer avvisande än Dennett i debatten om utvecklingsläran och Petersons argument för människan som en avbild av Gud, Homo Divinus. Och där Dennett inte finner några starka rationella argument mot en kompatibilitet argumenterar Ruse för att slumpen innebär att fler världar måste finnas och därmed antingen många gudar eller en gud som en koncernchef över alla världar. Han behåller alltså begreppet gud och den logiska kedjan av argument kan fortsätta i debatten om teism eller ateism. Liksom Dennett möter Ruse teistiska argument med frågor om Guds natur och på så sätt skapar de själva en gudsbild som de motsätter sig.

Det största argumentet mot rationella kriterier för teism är den icke rationellt beskrivna gudsbilden enligt Ruse och att den är så olika och ogripbar.⁸³

Några utgångspunkter i debatterna

Rationalitet i debatter om Guds existens ser olika ut beroende på vilken världsbild och vilken målsättning debattörerna har. Ett mönster här är teisternas ansatser att förklara gudomliga fenomen vara eller inte vara med stöd av naturvetenskaplig forskning och rationella argument. Det är naturligt eftersom de instrument vi människor har tillgång till för att söka kunskap om oss själva och världen är vårt intellekt och vår kognition. Vi använder dessa resurser som är begränsade av våra egna förmågor för att försöka förstå och diskutera ett begrepp som Gud som per definition ligger utanför oss själva och vår rationalitet.

⁸³ Peterson, Michael; Ruse, Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism*. New York, Oxford University Press, 226.

Vetenskapens drivkraft är en nyfikenhet på livets förutsättningar och uppkomst som delas med religionsfilosofi. Skillnaden är att religionsfilosofi arbetar med rationalitet i förhållande till frågan om Gud existerar, hur och varför kan man tro, enligt Ruse.⁸⁴ Nyfikenheten på själva mekanismerna delas med naturalister, eller ateister. Dock är naturvetenskapens nyfikenhet helt oberoende av om det finns en Gud eller ej konstaterar Plantinga. Gud är ingen faktor inom vetenskapen. Skulle man upptäcka Gud med egenskaper vi kan undersöka så skulle naturvetenskapen inrätta gudskunskap vid sidan av fysik, kemi och biologi. Antagligen i kombination med lagar och formler som beskriver artificiell intelligens som naturalisten Ruse på frågan.

Skillnader och likheter i rationalitet

Debatten mellan Dennett och Plantinga har en annan karaktär än mellan Ruse och Peterson där man i större utsträckning försöker mötas och är konstruktiva i argumentationen. Debatten mellan Ruse och Peterson ligger till större del på en metanivå och söker inte konflikter utan konstaterar skillnader.

Intersubjektiv prövbarhet mellan olika paradig kräver djup kunskap i varandras metoder och enighet i frågeställningen. I dessa debatter uppfattar jag att ateister och teister kommer fram till olika svar utifrån samma fråga. Det beror på att några centrala begrepp eller förhållandet till dem är olika. Slumpens effekt och orsak, kognitionens tillförlitlighet och ursprung och bilden av Gud.

I sökandet efter en gudsbild som kan bemötas i sin helhet diskuterar man delar som kan tänkas vara gudomliga egenskaper som förmågan att starta skapelsen, den inneboende intelligensen som manifesteras i allt liv, mirakel och komplexiteten i biokemiska processer. Ateisterna accepterar inte proargument för Guds existens som mirakel som bevis för Guds existens och drar helt andra slutsatser av det fenomenet. Skillnaden mellan debatterna är hur man väljer att förstå och ta hänsyn till begreppet Gud. Väljer ateisten att inte ha någon uppfattning alls och teisten att utgå från att allt kan förklaras med Gud måste man hitta en gemensam kontext i själva frågan. Det tolkar jag att Ruse och Peterson gör. När Ruse personifierar Gud som en koncernchef gör han det mot bakgrund av att om teism och utvecklingslära är kompatibla som Peterson hävdar, då måste teisten också erkänna att andra världar finns slumpmässigt utvecklade. Medan när Dennett personifierar Gud är det med en

⁸⁴ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion*, 77.

bild med egenskaper som Stålmannen. Alltså Ruse ser till konsekvensen av utvecklingslära i kombination med gudstro medan Dennett ser till konsekvensen av en skapare och målar upp en naiv gudsfigur. Det har en poäng i att ringa in vad problemet är. Gudsbilden bör komma först i diskussionen men Ruse argument kommer från en position där han vill reda ut var det finns oklarheter. Det blir en konstruktiv diskussion. Han godtar en gudsbild till dess han kan motbevisa den istället för att måla upp en egen som Dennetts Stålman. Jag tolkar därför att Ruse finns i en presuntivistisk rationalitetsmodell.

Det övergripande argumentet i varje delfråga i debatterna från teisterna är att i större perspektivet om livets uppkomst och mening är det som diskuteras i vetenskap yttringar av Guds verkan, av en gudomlig närvaro. Varje deldebatt kan liknas vid en hal tvål som man fångar gång på gång med som glider iväg i en ny oväntad riktning varpå man får prova ett nytt grepp.

Frågan om Guds existens och roll behandlas utifrån olika aspekter i båda debatterna: alltings början, skapelsen, Gud som intervenerande i livet här, Gud i förhållande till ondska och till mirakel. Här blir debattörernas egna gudsuppfattningar tydliga vilket är intressant eftersom två är ateister. Deras gudsuppfattning uttrycks även här i termer av personliga egenskaper hos Gud som ledare.⁸⁵ Ateisterna börjar sina inlägg med att slå fast hur teisterna ser på Guds roll och drar slutsatser av det som inte visar sig vara rimliga. Men de kan inte helt avfärda argumenten för existensen av Gud. Teisterna har en annan metod. De lägger fram olika argument från effekter som skulle kunna visa att Gud existerar och kommer fram till ett sammanfattande proargument av dessa som visar att sannolikheten att det finns en Gud är större än motsatsen. Ateisterna kan inte möta den kosmologiska frågan om alltings ursprung, utan hänvisar till att det är en fråga om tid innan vetenskapen kan förklara orsaken till världens uppkomst. Alternativt hänvisar de till att den frågan inte ryms inom naturalismen. I den teleologiska frågan kan ateister förklara den inneboende intelligensen som styr och ger mönster med biokemiska och matematiska vetenskapliga resultat. Men återigen vad styr och planerar och vad är meningen? I den tredje övergripande frågeställningen om hur ondska och godhet kan uppfattas och ge uttryck för om det är troligt med Guds existens eller ej har båda sidor förklaringar men inget argument som kan förklara hela fenomenet godhet och ondska samt moral. Teisterna har en gudsbild som omfattar den perfekta godheten. Människorna har

⁸⁵ Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life. A Critical Evaluation of Four Models of Rationality*. Indiana, University of Notre Dame Press, 1995, 34.

känsla för moral men inte gudomliga egenskaper och brister i godhet. Men utan en Gud vore ondskan i världen större. Ateister ser moral som en anpassning till miljön. Eftersom miljön är olika är också moralen det. Gudstro och religion som företeelser är en effekt av bästa sociala anpassning och överlevnad i en värld som blivit till och utvecklas fortgående av slumpmässiga händelser. I frågan om meningen där finns en motsättning mellan den materiella naturalismen och teismen vilket man är enig om.

Motsättningen beror på hur man ser på kognitionens tillförlitlighet och vad som är kognition. Jag ska plocka upp ett exempel på hur man diskuterar. I frågan om kognition närmar man sig som jag ser det, en kärnfråga om vad som är liv och verklighet och vad kognitionen syftar till. Vad är en förnimmelse och kan en individs förnimmelse säga något generellt om världen och Guds existens? Ockhams resonemang används av teister för att hävda enkelheten med Gud som en förklaringsmodell för företeelser vi förnimmer och av ateister som ett skäl att inte forska vidare i en enskilds individs upplevelse av till exempel religiös karaktär. Kognitionen som andra egenskaper är utvecklad för anpassning av miljön och enbart så enligt naturalismen. Den värld vi uppfattar är den sanna verkligheten. Det just på den punkten som Plantinga kritiserar naturalismen. Om kognitionen är tillförlitlig och det vi uppfattar är sant hur kan man då förkasta vissa förnimmelser som osanna? Är förnimmelser osanna betyder det att tillförlitligheten till kognitionen är liten. Det i sin tur innebär att den empiri naturalismen förutsätter som den sanna verkligheten inte är tillförlitlig. Empiri bygger på kognition. Därmed är en konflikt mellan utvecklingsläran, som är en stöttepelare för modern vetenskap, och naturalism. Inte mellan utvecklingslära och teism. Plantinga. Peterson hänvisar till detta argument med det här teoretiskt rationella resonemanget, här återgivet i stora drag. Det minskar problemet mellan teism och vetenskap och koncentreras till naturalismen.

Som axiologiska rationella skäl anger ateister livets utveckling för bästa anpassning som meningen vilket inte möter teisternas axiologiska rationalitet som tolkar frågan annorlunda, som den yttersta meningen med världen. Argument i den teoretiska och praktiska rationaliteten tolkas olika men man är i stort sett överens om att religion och vetenskap är kompatibla. Men i den axiologiska rationaliteten skiljer sig tolkningen redan i de båda teserna: Gud existerar och Gud existerar inte. Alltså vad meningen med livet och världen är.

Slutsatsen som alla religionsfilosoferna drar är att teister ser ateism, naturalism liksom vetenskap som yttringar i Guds värld. Religionsfilosoferna som är ateister värjer sig mot den

bilden. Lika kategoriskt är den ateistiska bilden av Gud som en meningslös fantasi, formulerad i liknelsen med Stålmannen.

Med dessa två kontextuella positioner är det svårt att mötas i frågan om Guds existens utan en presumtivistisk hållning i de underliggande frågorna om gudsbild, slump, moral samt kognition.

Hur kan man placera filosoferna i rationalitetsmodeller?

Rationaliteten i argumenten verkar inte enbart ligga i själva argumentet utan i mottagarens möjlighet att bemöta dem. När Peterson och Plantinga argumenterar för Gud som skapare av världen möter Dennett och Ruse deras argument med hur Gud är. De liknar Gud med Stålmannen respektive en företagsledare. Rationalitet är relativ sin omgivning och uppkommer i ett visst sammanhang, ur vissa normer och i vissa syften. Varje rationellt argument ger också upphov till ett motargument. På det viset utvecklas debatten. Men däri ligger en fara som utgörs av att debatten seglar iväg från kärnfrågan och kommer att handla om argumenten. Det utvecklas ett ordkrig som inte gagnar ökad kunskap eller ett närmande till någon form av sanning. Exempelvis kring etik där utvecklingsläran används som argument för avsaknad av en mänsklig moral respektive bevis för densamma.⁸⁶ Som i all kommunikation blir det i tillspetsade situationer de enskilda ordens betydelse som avgör hur man förstår varandra. Från att diskutera frågan om det finns en Gud hamnar man i en diskussion om bilden av Gud. Den frågan föregår alltså frågan om Guds existens.

Teodicéproblemet är ett annan fråga där olika rationella skäl möts i debatterna. Det gäller på den mänskliga nivån om vår moral och den övergripande nivån om den är av Gud given eller en del av vår biologiska utveckling genom anpassning och urval. Guds närvaro kan rationellt bara visas indirekt genom verkningar. Det möter ateisterna med teoretisk rationalitet i modellen formell evidentialism där moral är en egenskap, eller färdighet, som liksom andra färdigheter utvecklats för bästa anpassning till miljön.

Argumentationen i de två debatterna följer samma mönster. Teistens argument hämtas från vetenskapen och förkastas som irrationella och hypotesen förkastas eftersom den utgår från att Guds existens gör verkligheten mer trovärdig på något sätt. Naturlagar, moral och utveckling, allt blir enklare med en Gud. Enkelheten skulle alltså vara ett rationellt skäl i sig för teism

⁸⁶ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism*, New York, Oxford University Press, 185.

vilket Stenmark avfärdar.⁸⁷ Det säger också emot hypotesen att komplexiteten i naturen visar på en intelligens som utgår från och bara kan förklaras med existensen av Gud. Teisternas rationalitet är målinriktad och visar sig i olika försök att bryta igenom evidentialismens rationalitet och hitta intersubjektivt prövbara argument för Guds existens.

Till trons natur hör att den är bunden till en individs syn på livet och dessutom i en viss situation och tid eftersom den är föränderlig i sin natur. Den är kontextuell. Det betyder att varje påstående måste åtföljas av noggrann kontextuell beskrivning för att kunna förstås och prövas av andra och vara intersubjektivt prövbar.

Det är ett retoriskt knep i debatter att flytta svaret på motståndarens rationella argument till en annan nivå. Rationaliteten skiljer sig åt i olika perspektiv, mellan till exempel individperspektiv och ett metaperspektiv. Exempel är proargumentet mirakel för Guds existens.

Teisterna möter ateisterna med många olika rationella argument för en trolig existens av Gud. Den materiella naturalism som ateism hämtar rationella skäl från en formell evidentialistisk modell och ger inga svar om varför, endast för på vilket sätt världen fungerar. Teister ställer frågan varför vi är här och naturvetenskapen hur vi kom hit med axiologisk rationalitet och kontextuell rationalitetsmodell som dock även är presumptivistisk så till vida att Guds existens är troligast till motsatsen bevisats.⁸⁸ Med en gemensam rationalitetsmodell skulle man kunna mötas kring existentiella frågor. Den presumptivistiska rationalitetsmodellen stödjer en sådan utveckling.

Frågan om rationalitetskriterier bottnar som jag ser det i om uppfattningen om kognitionen och definitionen av den egna identiteten. Är kognitionen tillförlitlig skulle det kunna betyda att vi är rationella avbilder av en rationell Gud. Motsatsen är då att vi via vår förmåga till kognition upplever det som ger bäst reproducerbarhet i en ändlig värld.

⁸⁷ Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life, A Critical Evaluation of four Models of Rationality*. Indiana, University of Notre Dame Press, 1995, 30.

⁸⁸ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism*. New York, Oxford University Press, 138.

Slutsats

Min slutsats är att man kan karaktärisera förståelsen av rationalitet hos debattörerna med Stenmarks teori om rationalitetskriterier och rationalitetsmodeller. Mot bakgrund av analys och diskussion skulle jag vilja placera Ruse i modellen för presumtivism och Dennett i en formell evidentialistisk rationalitetsmodell samt Plantinga och Peterson som övervägande kontextuella i uttrycken för rationalitet. Det gör jag enligt en samlad bild av hur rationaliteten kan förstås utifrån hur filosoferna formar hypoteser och argumenterar. Den teoretiska rationaliteten används av alla men för olika syften som stöd för eller emot en gudstro. Den typen av rationalitet tenderar att leda diskussionen från själva sakfrågan om Guds existens och istället bemöta sättet att argumentera på. Det beror på att tolkningen av utvecklingslära och vetenskap skiljer sig åt. Den uttrycks tydligast hos Dennett och Plantinga som båda använder teoretisk rationalitet men Dennett tolkar strikt ur ett naturalistiskt perspektiv och Plantinga ur ett teistiskt perspektiv. Den axiologiska rationaliteten är tydligare hos Ruse än hos Dennett och han har en målsättning att hitta en arena med gemensamma rationalitetskriterier som teister, även om han tvivlar på att det skulle vara möjligt. Han kan inte helt avvisa alla argument om Guds existens som irrationella och därför finns utrymme för gemensamma diskussioner. Det placerar honom i en presumtivistisk rationell modell. Han är ateist till motsatsen bevisats, men i motsats till Dennett är han öppen för en rationell förklaringsmodell för Gud.

Både Dennett och Ruse vänder sig mot att Plantinga och Peterson använder den axiologiska rationaliteten för ett generellt svar på både vetenskap och naturalism som delar av en teistisk världsbild. Gemensamt för debatterna är att svårigheten att förstå varandras rationaliteter ligger i motsatsförhållandet mellan metafysisk naturalism och teism.

Teism förklarar den övergripande meningen och drivkraften med livet och ser vetenskapen som ett verktyg för att förstå dess mekanismer. Det som vetenskapen diskuterar ingår i frågeställningarna i teism om Guds verkan i skapelsen. Utvecklingslärans konsekvenser tolkas olika av ateister och teister. Ateister utgår från frågor som: Hur fungerar världen rent mekaniskt? Medan teisterna undrar: Vad är meningen? Varför finns världen?⁸⁹ Peterson

⁸⁹ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism*. New York, Oxford University Press, 37.

sammanfattar skillnaden i synen på vad som är fundamentala frågor: är det en Gud som är den ontologiska förklaringen eller är det naturen själv som är det?⁹⁰

Kognitionens tillförlitlighet är kärnfrågan i motsättningen i debatterna mellan naturalism och teism. Min tolkning är att rationaliteten i en vetenskaplig modell bygger på reproducerbarhet medan rationalitet i frågor om gudstro kan utgå från individens upplevelse. Därför förkastar man varandras antaganden som ligger till grund för hypoteser oavsett argumentens rationalitet i sig. Den intersubjektiva prövbarheten kräver acceptans och förståelse i samma rationalitetsmodell. Gudsbilden, en guds egenskaper och verkningar är ytterligare en fråga som förstås olika och karaktäriseras olika och där man inte möts i sina respektive rationalitetsmodeller. Frågan om rationella skäl för Guds existens omformas till frågor om Guds funktion som skapare i en teoretisk rationalitet och meningen med livet tolkas med olika axiologisk rationalitet. En teistisk bild av en transcendent Gud som skapare och skild från världen genom sitt väsens fullkomlighet är samtidigt immanent och verkar genom biologiska processer. Denna bild skiljer sig från ateisternas gudsbild som de per definition inte har men som de bygger upp från det de uppfattar är den gudsbild som teisten argumenterar för. I debatters natur ligger en målinriktad rationalitet för respektive ståndpunkt men i en presumtivistisk rationalitetsmodell kan man mötas och söka rationalitetskriterier som leder till intersubjektivt prövbara argument. Det är enligt den här studien debatten mellan Peterson och Ruse ett exempel på. Medvetenhet om hur rationaliteten förstås i olika rationalitetsmodeller en viktig insikt för debatter om existentiella frågor som Guds existens.

Litteraturlista:

Dennett, S. Daniel; Plantinga, Alvin; *Science and Religion, Are they Compatible?* New York, Oxford University Press, 2011.

Grenholm, Carl Henrik. *Att förstå religion. Metoder för teologisk forskning.* Lund, Studentlitteratur, 2012.

Jansdotter Samuelsson, Maria; Gustafsson Lundberg, Johanna; Borg, A. *Kön, Teologi och Etik. En introduktion.* Studentlitteratur AB, Lund, 2011, 34. Martinsson, M; Sigurdsson, O; Svennungsson, J; *Systematisk teologi - en Introduktion.* Stockholm, Verbum, 2007.

Martinsson, Mattias; Sigurdsson, Ola; Svennungsson, Jayne; *Systematisk teologi - en Introduktion.* Stockholm, Verbum, 2007.

⁹⁰ Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion*, 61.

- Nordin, Svante. *Filosofins historia. Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*. Lund, Studentlitteratur, 2015.
- Peterson, Michael; Ruse; Michael; *Science, Evolution, and Religion. A Debate about Atheism and Theism*. New York, Oxford University Press, 2017.
- Russell, Bertrand. A Free Man's Woship. *Exploring the Meaning of Life. An Anthology and Guide*. Seachris Joshua, W. (red.) West Sussex, John Wileys & Sons, 2013.
- Stenmark, Mikael. *Naturvetenskap och religion*. Lund, Studentlitteratur, 2011.
- Stenmark, Mikael. *Religionsfilosofisk introduktion – existens och samhälle*. Stockholm, Verbum, 1999.
- Stenmark, Mikael. *Rationality in Science, Religion and Every Day Life, A critical Evaluation of four Models of rationality*. Indiana, University of Notre Dame Press, 1995.
- Zackariasson, Ulf, "Religionskritik förr och nu", Stenmark, Mikael & Olof Franck (red.) *Att undervisa om religion och vetenskap*, Lund: Studentlitteratur, 2012.